

Proč měřit recidivu nebinárně?

JAKUB DRÁPAL¹

Právnická fakulta Univerzity Karlovy

Why use non-binary measures of reoffending?

Abstract: Reoffending is generally measured in a binary way: certain event (crime, arrest, conviction) has happened or not. Since the aim of any intervention is a crime reduction, which is best achieved by lowering the frequency and seriousness of crime committed, it seems to be important to consider these non-binary approaches to measuring recidivism. This is also supported by other problems, such as the process of desistence, incapacitation or evidence of chronic offenders. The article therefore discusses why binary indicators of reoffending are often preferred over the non-binary indicators, what benefits of non-binary approach there are and why it has been only rarely used by the academic community so far. This article also suggests what reasons there might have been for other researchers to use the binary indicators of reoffending. It is, however, argued that criminologists should prefer to measure reoffending in a non-binary way by incorporating the frequency and seriousness of crime into recidivism measures.

Keywords: recidivism, non-binary recidivism, seriousness and frequency of re-offending

Úvod

„Mnoho lidí rozumí tomu, co to je recidiva, nebo co by měla být, ale nikdy se nad tím konceptem moc nezamysleli ... Počítají recidivu stejným způsobem, jakým to oni či ostatní dělali dříve. Mají tak pocit, že alespoň zachovávají určité zdání důslednosti, nebo věří, že někdo se této otázce řádně věnoval, a proto se daným způsobem používá.“ (Maltz, 1984, p. 2)

Recidivě je dnes věnována pozornost na stránkách odborných periodik, novin či bulváru. Tzv. „kriminální recidivu“ obvykle definujeme jako stav, kdy se pachatel opětovně dopustí trestného činu poté, co byl již v minulosti pravomocně odsouzen za spáchání stejného či jiného trestného činu. Recidivu lze však definovat i dalšími způsoby. V kriminologicko-behaviorálním smyslu se nemusíme omezit pouze na trestné činy, ale můžeme analyzovat i jiná asociální jednání; v kriminalisticko-statistickém pojetí lze mluvit o penologické recidivě, tedy o situaci, kdy osoba opakovaně vykonává nepodmíněný trest odnětí svobody.² Pro potřeby tohoto článku se recidivou myslí kriminální recidiva, byť mnohé myšlenky lze vztáhnout i na další typy recidivy.

V zahraniční literatuře se různé způsoby měření recidivy rozlišují v závislosti na analyzovaných datech – tedy podle toho, zda se použijí data ohledně zatčení, odsouzení či zda se použijí údaje, které o sobě sdělil výzkumníkovi sám recidivista (Maltz, 1984). Jedna věc se ale obecně nemění. Re-

¹ Za komentáře k textu děkuji Janě Hulmákové, Katherine Auty, Evě Krulichové, anonymním recenzentům a účastníkům Českých kriminologických dnů 2017 v Plzni. Případnou korespondenci zasílejte na emailovou adresu: jakub.drapal@gmail.com.

² Pro shrnutí definic recidivy lze nejlépe odkázat na nedávné publikace Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (Marešová et al., 2011; Rozum et al., 2016).

cidiva se považuje za binární ukazatel. Pachatel nový trestný čin buďto spáchal nebo ne. V prvním případě se jeho jednání posuzuje jako selhání, v opačném jako úspěch. Tyto binární výsledky, které jsou relevantní pro konkrétní jedince, se dále slučují do ukazatelů vyjadřujících recidivu pro skupinu pachatelů. Nejčastěji se setkáme s procentuálním vyjádřením recidivy, tj. podílem pachatelů, kteří spáchali další trestný čin v určitém období; jindy se využívá tzv. survival analysis (analýza přežití), v rámci které se zjišťuje, jak se s postupem času zvyšoval podíl recidivistů (Maltz, 1984).

Shrneme-li výsledky 29 metodologicky nejkvalitnějších studií, které se zabývají vlivem trestu odnětí svobody na recidivu (viz Villettaz, Gillieron & Killias, 2015)³, zjistíme, že pouze 5 nějakým způsobem zohlednilo závažnost trestné činnosti a pouze 9 se věnovalo frekvenci trestné činnosti. Z pěti studií měřících závažnost trestné činnosti byly pouze dvě z nich publikované v posledních 25 letech a obě dvě vyhodnocovaly stejný experiment ze Švýcarska, který realizoval Martin Killias. Velmi podobné výsledky vidíme i v ČR, kde byla recidiva měřena především binárně. Pouze v některých případech byla měřena také frekvence trestné činnosti – závažnost však nebyla měřena nikdy (Scheinost et al., 2015; Rozum et al., 2016; Tomášek, Diblíková & Scheinost, 2016). Je tedy evidentní, že výzkumníci využívají při měření recidivy spíše binární přístup, který však, jak bylo naznačeno v úvodním citátu Michaela Maltze, nemusí být ničím opodstatněný.

V tomto článku se proto zabývám otázkou, proč se recidiva často měří pouze binárně, jaké výhody skýtají nebinární ukazatele recidivy a proč byla doposud recidiva měřena nebinárně pouze ojediněle. Nebinárním měřením recidivy mám přitom na mysli takové měření, které bere v potaz závažnost a frekvenci trestné činnosti. Cílem tohoto článku naopak není představit samotné ukazatele recidivy zohledňující závažnost či frekvenci trestné činnosti, ale popsat důvody, proč je vhodnější měřit recidivu nebinárně a proč se tomu tak příliš často neděje.

Proč měřit recidivu nebinárně?

Cíle intervencí

Vyhodnocování jakékoli intervence⁴ musí vycházet z cílů takové intervence (Maltz, 1975), protože pouze vůči těmto cílům může být program vykazatelný a hodnocený. Cílem většiny současných intervencí je ochrana společnosti skrze snížení míry kriminality (Loughran et al., 2009). Stejně, ba dokonce výrazněji, je ochrana společnosti cílem trestního práva a trestů. Ústavní soud opakovaně zmínil, že „smyslem a účelem trestu v nejobecnějším smyslu je ochrana společnosti před kriminalitou“,⁵ v čemž se shoduje s českou odbornou literaturou (Novotný, 1969, p. 8; Lata, 2007, p. 67; Solnař & Vanduchová, 2009, p. 29). Ochrana společnosti i snižování nebezpečí recidivy jsou taktéž vyjádřeny jako dva z hlavních cílů nepodmíněného trestu odnětí svobody v České republice (§ 1 odst. 2 zák. o výkonu trestu odnětí svobody).

Následně se tedy musíme ptát, který ukazatel recidivy nejlépe reflektuje tento cíl intervencí, tedy ochrany společnosti před kriminalitou. Podle tohoto ukazatele by pak měly být vyhodnocovány intervence v oblasti trestní justice. Porovnáme-li dva navržené ukazatele recidivy – tedy ten binární, která se dívá pouze na skutečnost, zda pachatel spáchal další trestný čin či ne, a ten, který zohledňuje také závažnost a frekvenci trestné činnosti, tak by volba měla být jasná. Občany nejlépe ochrání intervence, která prokazatelně snižuje frekvenci a/nebo závažnost trestné činnosti.

Ukažme si to na několika příkladech: Představme si intervenci, jejímž výsledkem je, že sice

3 Devět studií bylo vynecháno, protože nebyly publikované v angličtině či nebyly publikované jako článek.

4 Intervencí se myslí jakýkoli zásah zaměřený na práci s pachateli trestné činnosti. Lze je vztáhnout i širěji např. na otázku uložení trestu či dokonce jakéhokoli zacházení (i neúmyslného). Z terminologického hlediska může být problematický pojem „program“, popř. „program zacházení“ a byl proto zvolen termín „intervence“.

5 Nález sp. zn. IV. ÚS 463/97 ze dne 23. 4. 1998 (N 47/10 SbNU 313), nález sp. zn. IV. ÚS 144/05 ze dne 29. 8. 2005 (N 166/38 SbNU 327) či nález sp. zn. III. ÚS 68/04 ze dne 9. 6. 2005 (N 121/37 SbNU 535).

binárně měřená recidiva účastníků intervence bude nižší než recidiva kontrolní skupiny,⁶ ale závažnost a frekvence trestné činnosti se u experimentální skupiny zvýší. Mechanismus může být třeba takový, že tvrdší zacházení může menší část jedinců odradit od dalšího páchaní trestné činnosti. V takovém případě binárně měřená recidiva poklesne. Tvrdší zacházení ale může ve svém důsledku (např. zhoršením psychického stavu, menšího kontaktu s rodinou či menších pracovních příležitostí ve výkonu trestu odnětí svobody) vyvolat opačné reakce u větší části pachatelů, kteří se tedy budou následně dopouštět více závažnějších trestných činů.⁷ Tento případ avšak binárně definovaná recidiva není schopná zachytit. Pokud by se tedy financovaly intervence na základě úspěchu definovaného binárně určenou recidivou, tak by v tomto případě byla financována intervence, která by vedla k vyšší míře kriminality ve společnosti, byť by se daná intervence tvářila, že kriminalitu snižuje. Pokud by tedy bylo zjištěno, že určitá intervence vede k nižší binární recidivě, ale k vyšší nebinární recidivě, tak se domnívám, že je ospravedlnitelné takovou intervencí zastavit. Při zachování takové intervence by totiž její účastníci obdrželi v průměru vyšší tresty (i když by měli menší šanci, že se recidivisty stanou), než pokud by se jí nezúčastnili.

Další variantou může být intervence, která sice zvyšuje procento recidivujících pachatelů, ale celkově snižuje míru trestné činnosti z hlediska její závažnosti a frekvence.⁸ Tento případ může být eticky problematický. Měla by společnost investovat do intervencí, o kterých ví, že sice zajistí větší bezpečnost občanům, ale které způsobí, že vyšší část pachatelů bude recidivovat? V tomto případě se domnívám, že intervence může být přijatelná i pro pachatele, jelikož sice bude recidivovat větší část pachatelů, ale protože jejich trestná činnost bude méně častá a závažná, budou dostávat nižší tresty – v průměru se tak účastníkům takové intervence přilepší z hlediska uložených trestů.

Jak v prvním tak v druhém zmíněném případě ale nemusí být jednoduché zvolit určité řešení. Buď zachování či opuštění intervence ochrání společnost a povede k obecně menším trestům pro účastníky intervence, nebo v opačném případě společnost dostatečně neochrání a recidivistům budou uloženy přitom v průměru delší tresty; byť jich bude menší absolutní počet. Obě varianty se tak zdají eticky přijatelné za určitých okolností. Nelze tak zvolit obecné pravidlo a bude nutné rozhodovat v konkrétních situacích. Odlišné řešení může být zvoleno v případě, je-li zjištěno, že procento recidivy poklesne u určité intervence o 40 %, přičemž závažnost a frekvence trestné činnosti stoupne o 5 %, než v případě, kdy procento recidivy poklesne o 6 %, ale závažnost a frekvence trestné činnosti stoupne o 45 %.

Z etického hlediska pak nejjednodušeji vychází intervence, která na binárně definovanou recidivu nemá vliv. U těchto intervencí tak nemůže být eticky problematické měřit recidivu nebinárně, tedy z hlediska závažnosti a četnosti trestné činnosti páchané recidivisty. Mezi intervence, které nemají vliv na procento recidivy, patří podle současných zjištění nejspíše i trest odnětí svobody (Nagin, Cullen & Jonson, 2009; Villettaz, Gillieron & Killias, 2015).

Černobílý pohled

Častou kritikou binárního nahlížení na recidivu je skutečnost, že se jedná o černobílé pojmy, které neumožňují brát v úvahu odstíny šedi (Sechrest, White & Brown, 1979, p. 71; Maltz, 1984, p. 23; Francis et al., 2005; Weisberg, 2014). Kritika tohoto pojetí recidivy tak spočívá v tom, že dělí svět na dvě skupiny, dichotomizuje. Jednoznačně dělí účastníky intervencí na ty „úspěšné“ a „kriminálníky“.

6 Tedy skupiny, která se intervence nezúčastnila, ale je srovnatelná s tou skupinou, která se jej zúčastnila, zejména protože účastníci byly do těchto skupin náhodně přiřazeni.

7 Příkladem může být studie zkoumající podmínky ve vězení v Anglii a Walesu (MQPL) vedená prof. Alison Liebling z University of Cambridge. Na konferenci Eurocrim 2016 prof. Liebling představovala mimo jiné i první výsledky studie zabývající se vlivem kvality života ve vězení na recidivu. Výsledkem bylo, že horší podmínky ve vězení vedly k vyšší recidivě; tyto výsledky bohužel zatím nebyly publikované.

8 Skutečně existují i intervence, které zvyšují míru recidivy, byť jsou zaměřené na jejich snižování. Příkladem může být posílání problémových dětí na prohlídku věznice, která je měla vyděsit (tzv. „Scare Straight“), v důsledku ale pouze zvýšila míru následně páchané trestné činnosti u těchto účastníků (Petrosino, Turpin-Petrosino & Buehler, 2003).

Jistě, podobná definice recidivy umožňuje výrazně lepší pochopení závěrů danou cílovou skupinou (Farrington & Loeber, 2000; DeCoster, Iselin & Gallucci, 2009). Otázkou ale je, zda se v průběhu dichotomizace neztratilo příliš mnoho informací (Farrington & Loeber, 2000).

V případě počítání recidivy to tak vypadá, protože se ztrácí jakákoli další informace o tom, jakého trestného činu se osoba dopustila, popřípadě kolika trestných činů se tato osoba dopustila.⁹ Tento přístup bylo možné pochopit v dobách, kdy nebyly dostupné spolehlivé informace o typu či frekvenci páchané trestné činnosti. V takovém případě bylo nezbytné přistoupit k binárnímu měření recidivy. V současnosti, kdy se kvalita a množství dostupných dat výrazně zvyšuje, je namísto zlepšovat i používané ukazatele. Měl by se proto změnit přístup k měření recidivy tak, aby ji výzkumníci přestali vnímat jako černobílý ukazatel, ačkoli je jasné, že takový přístup je výrazně jednodušší a v oboru běžný (MacCallum et al., 2002; DeCoster, Iselin & Gallucci, 2009).

Částečný krok správným směrem je tak návrh Institutu pro kriminologii a sociální prevenci, aby se recidiva neměřila pouze dichotomicky, ale aby se odděleně měřilo i kolik záznamů v Rejstříku trestů pachatel má a o jaký typ trestné činnosti se jednalo (Rozum et al., 2016, p. 81). Ještě vhodnější by ale bylo vyjádřit závažnost trestné činnosti a frekvenci trestné činnosti v jednom ukazateli (Francis et al., 2005).

Desistence (opouštění kriminální kariéry)

Má-li určitá intervence zamezit pachatelům, aby v budoucnu páchali další trestnou činnost, je třeba vědět, jakým způsobem opouštějí svoji kriminální kariéru. Pokud výzkum o desistenci ukazuje na skutečnost, že pachatelé opouštějí svoji kriminální kariéru postupně, pak bude třeba měřit úspěšnost intervence jinak, než pokud by výzkumy naznačovaly, že pachatelé často opouštějí kriminální kariéru najednou. V druhém případě by bylo namíste používat binární ukazatel recidivy – v prvním by takový ukazatel naopak nebyl schopen poskytnout dostatečné informace o efektivitě intervencí.

Současný stav poznání o desistenci ukazuje, že opouštění kriminální kariéry se děje postupně (desistence je popisována jako proces), i když se objevují případy, kdy pachatelé přestanou páchat trestnou činnost najednou (Farrall, Bottoms & Shapland, 2010; Shapland & Bottoms, 2011; Bottoms & Shapland, 2014). Anthony Bottoms shrnuje výsledky výzkumů následovně: „Nyní je jasně dokázané, že pachatelé opouštějí kriminální dráhu postupně. Recidivisté jednoduše nepřestanou páchat trestnou činnost, ale namísto toho od ní postupně upouštějí, čím více přejímají jiný životní styl.“ (Bottoms, 2014, p. 263).

Je-li tedy dokázáno, že recidivisté nepřestávají páchat trestnou činnost naráz, ale naopak kriminální dráhu opouštějí postupně, intervence se mohou pokusit ovlivnit tuto rychlost odvracení se od zločinu. Pokud je ovšem recidiva měřena binárně, tak nebere v potaz skutečnost, že opouštění kriminální dráhy je postupné. Představme si například recidivistu, který většinu svého dospělého života páchal majetkovou a násilnou kriminalitu. Je určité důležité zjistit, zda se takový člověk například dopustí loupeže po dvou měsících od ukončení intervence nebo zda po třech letech od intervence ukradne peněženku z kapsy. Pouze pokud jsme schopni tyto rozdíly zachytit v ukazatelích, které používáme pro měření recidivy, budeme schopni rozlišit mezi intervencemi, které snižují kriminalitu, a intervencemi, které na míru kriminality nemají vliv.

Někteří výzkumníci navrhují používat tzv. „career modification strategies“, tedy „strategie ovlivňující [kriminální] kariéru“, jejichž cílem je snížit frekvenci a závažnost trestné činnosti (Piquero, Farrington & Blumstein, 2007, p. 16; Soothill, Fitzpatrick & Francis, 2009, pp. 8–9). Studie měřící efektivitu intervencí by tak měly měřit, zda jsou tyto strategie úspěšné v dosahování daných cílů. Toto nejde bez nebinárního ukazatele recidivy.

⁹ Z hlediska počítání recidivy můžeme pominout argumentaci vztahující se k lepšímu použití binárních proměnných v různých statistických modelech, jelikož při měření recidivy takové přístupy nejsou běžné při vyhodnocení efektivit.

„Jednorázoví“ a „chroničtí“ recidivisté

Malá část pachatelů je zodpovědná za velkou část trestné činnosti. Tento poznatek je kriminologickém výzkumu již dlouho známý (Piquero, Farrington & Blumstein, 2003, p. 463), nebyl ovšem dostatečně zhodnocen při utváření ukazatele vztahujícího se k recidivě. Páchá-li totiž malá část pachatelů velkou část trestné činnosti, je možné, že binární ukazatel recidivy dostatečně nerozlišuje mezi pachateli, kteří opětovně spáchali jeden či dva trestné činy, a mezi těmi, kteří jich po projití určitou intervencí spáchali padesát. Některé intervence (zde je třeba připomenout, že slovem intervence je myšleno jakékoli, i neúmyslné, zacházení) totiž mohou účinkovat na většinu účastníků programu, ale přitom nijak neúčinkují na tyto „chronické“ pachatele trestné činnosti. Ačkoli by se tak podařilo prostřednictvím intervence výrazně snížit binárně chápanou recidivu u „jednorázových“ recidivistů, účinek na míru kriminality by mohl být zanedbatelný. Proto je potřeba zohlednit v ukazateli recidivy již zmiňovanou frekvenci (ale také závažnost) trestné činnosti, které se pachatel dopustil – v opačném případě riskujeme, že budeme ignorovat rozdíl mezi „chronickými“ a „jednorázovými“ recidivisty.

Inkapacitace (zamezení páčání trestné činnosti zejména umístěním do vězení)

Dalším důvodem, proč je třeba zavést ukazatel recidivy, který zohledňuje frekvenci páčání trestné činnosti, je usnadnění počítání inkapacitačního účinku nepodmíněného trestu odnětí svobody. Tento ukazatel je důležitý zejména při počítání účinku nepodmíněného trestu odnětí svobody na recidivu. Inkapacitace se totiž projevuje dvěma způsoby. Za prvé, zamezením páčání trestné činnosti v průběhu výkonu trestu a za druhé odsouzením k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v období, pro které je efekt trestu odnětí svobody vyhodnocován. Použití nebinárního ukazatele recidivy by tak výrazně ulehčilo dekódování vlivu inkapacitace na míru recidivy, což by pomohlo při rozlišování mezi efektivitou intervencí a účinky inkapacitace.

Proč se stále používá binární ukazatel recidivy?

Argumenty představené v předcházejících odstavcích nabízejí vícero důvodů pro zavedení nebinárního ukazatele recidivy, který by zohlednil závažnost a frekvenci trestné činnosti. Některé z těchto příčin a stejně kritika binárního ukazatele byly již diskutované (Maltz, 1984; Schneider, 1986; Harris, Lockwood & Mengers, 2009; Weisberg, 2014; Villettaz, Gillieron & Killias, 2015). Přesto velká většina studií stále měří recidivu jako binární ukazatel. Jak již bylo zmíněno, z 29 analyzovaných studií, které se zabývaly hodnocením efektivity trestu odnětí svobody (Villettaz, Gillieron & Killias, 2015), pouze 5 nějakým způsobem měřilo závažnost trestné činnosti a pouze 9 studií se věnovalo frekvenci trestné činnosti. Tyto studie i zmíněné kritiky binárního ukazatele recidivy naznačují, že stále trávající příklon k využívání binárního přístupu není vnímán jako vhodný. Na druhou stranu však nepanuje shoda ani v tom, jak operacionalizovat závažnost či frekvenci trestné činnosti. Proč tomu tak je?

Představa ideálu opuštění kriminální dráhy

Podstatným důvodem nejspíše bude, že mnozí kriminologové považují jiný výsledek než absolutní opuštění kriminální dráhy jako nedostatečný, pokud by měl být cílem intervencí či pokud by měl být prezentován jako úspěch. Jejich argumentem může být, že pokud nebudou intervence pro recidivisty navrženy tak, aby pachatelé kompletně opouštěli kriminální dráhu, tak jí nakonec možná neopustí, či ne tak rychle. Úspěchem intervence by totiž nebylo jen plné opuštění kriminální dráhy, ale i pouhé zmírnění frekvence a závažnosti trestné činnosti. Aspirace k nejvyššímu cíli by však měla být tím hlavním kritériem.

Tuto debatu můžeme jednoduše připodobnit k debatě ve Velké Británii v 80. letech o tom, zda má být cílem vězeňství tzv. „humane containment“ (zadržování v lidských podmínkách), tedy vytvo-

ření lidských podmínek ve vězeních (King et al., 1980). Tento názor byl reakcí na velmi výrazné rozdíly mezi vzletnými účely vězeňství, které ale představovaly nesplnitelné cíle. Humane containment tak měl být pro jednou cílem realistickým. Kritikové tohoto přístupu nicméně správně poukázali na to, že vězňům je třeba nabídnout také naději, nejen lidské podmínky uvěznění (Bottoms, 1990). Tím nepopírají, že lidské podmínky ve vězeních jsou důležité. Zároveň ale upozorňují, že je třeba aspirovat na vyšší cíle.

Podobně je možné vnímat i vztah binárního a nebinárního ukazatele recidivy, pokud se berou v potaz primárně zájmy pachatele. Za dobrý výsledek lze považovat situaci, kdy pachatel přestává páchat trestnou činnost nebo pokud se závažnost trestné činnosti, kterou páchá, snižuje. Intervence, která tohoto dosahuje, je účinná. Zároveň je ale třeba mít vždy na paměti, že konečným cílem součtu všech intervencí musí být kompletní opuštění kriminální dráhy. Jak se říká v baseballu, „It ain't over till it's over.“ (Dokud není po všem, tak to nekončí).

Situaci nicméně komplikuje fakt, že zájmy pachatele na finálním opuštění kriminální dráhy (resp. může se spíše jednat o zájmy osob pracujících s pachateli) nejsou těmi jedinými zájmy, které ovlivňují volbu vhodné intervence. Hlavním cílem dnešních intervencí v oblasti trestní justice je redukce míry kriminality, tedy zájem společnosti. Ačkoli zájmy obou skupin (společnosti a pachatelů, resp. osob pracujících s pachateli) směřují ke snížení trestné činnosti, mohou si někdy protirečit. Pokud například kriminologové upřednostňují zájmy pachatelů tak, že kladou důraz na kompletní opuštění kriminální dráhy, používají primárně binární ukazatel recidivy. Naopak, pokud by jako primární byly brány zájmy společnosti, tak by bylo namísto používat jako primární ukazatel recidivy ten, který zahrne jak závažnost, tak frekvenci trestné činnosti.

Nejde proto o aplikaci protichůdných principů, ale o upřednostňování jednoho před druhým. Domnívám se, že je namíste soustředit se zejména na zájmy společnosti, přičemž se musí zároveň dbát na zájmy pachatele. Pouze takovýto přístup reflektuje cíle dnešních intervencí a pouze takovýto přístup je dlouhodobě obhajitelný v dnešní společnosti. V případě recidivy tedy mluvíme o propojování obou přístupů – binárního i nebinárního, přičemž hlavním hodnotícím prvkem by byl právě nebinární ukazatel recidivy. Pokud by se ale binární ukazatel recidivy výrazně odlišoval od toho nebinárního, tak by to mělo vést k úpravě dané intervence. Nikdy by však nemělo být definitivním cílem intervence „pouhé“ snížení frekvence či četnosti páchané trestné činnosti. To lze chápat pouze jako jeden z mnoha cílů takové intervence.

Potřebu nahlížet na určitou problematiku z pragmatického i idealistického hlediska je možné přirovnat k již zmiňované diskuzi o směřování britského vězeňství v 80. letech, kdy se ukázalo jako žádoucí zabezpečit lidské podmínky ve vězení. Na druhou stranu ale muselo být stále důležité usilovat o nápravu vězňů a poskytnout jim naději na nápravu. V trestní oblasti vidíme i další situace, kdy je třeba naplnit krátkodobější cíl, ale nelze přitom opomenout cíle dlouhodobějšího charakteru. Ben Crewe a Alison Liebling takto popisují nejlepší ředitele věznic, které pojmenovávají jako „morální dualisty“. Ti jsou zároveň schopni dobře řídit každodenní život ve vězení a přitom usilovat o morální diskurz, který může nabídnout vězňům změnu (Crewe & Liebling, 2011). Stejně tak lze určitou intervenci volit podle toho, zda snižuje míru kriminality z hlediska její četnosti a závažnosti. V odůvodněných případech se ale postupuje tak, aby nebyly dotčeny zájmy pachatele.

Vnímání recidivy jako indikátoru selhání

Kriminologové nahlízejí na recidivu jako na indikátor, který reprezentuje úzkou část spektra možných výsledků intervence, a to pouze tu negativní (Harris, Lockwood & Mengers, 2009). Recidiva dále měří to, kolik účastníků intervence se dopustilo trestné činnosti; zejména se tak ani neměří, kolik účastníků intervence nespáchalo trestnou činnost (symbolika je důležitá, byť to lze lehce dopočítat), ale kolik z nich trestnou činnost spáchalo.

Ukazatel recidivy pomíjí mnohé další skutečnosti, které se týkají kvality života následující po určitých intervencích, např. uvěznění. Počty sebevražd krátce po propuštění jsou několikanásobně

vyšší než u běžné populace nebo v průběhu výkonu trestu odnětí svobody (Stewart et al., 2004; Pratt et al., 2006; Binswanger et al., 2007). Stejně tak se efektivita vězení běžně nevyhodnocuje z hlediska recidivy nebo dalších ukazatelů, jako je např. procento zaměstnaných osob, jakkoli samozřejmě existují výjimky (např. Loeffler, 2013). Podobně se příliš nebere v potaz např. zhoršující se zdravotní stav osob po propuštění z vězení (Schnittker & John, 2007), vliv uvěznění na rodinné vztahy pachatelů (Harman, Smith & Egan, 2007) a mnohé další vedlejší vlivy vězení, popř. jiných intervencí, na životy pachatelů.

Indikátory recidivy jsou samy o sobě velmi zjednodušující, natož pak binární ukazatel recidivy, který opomíjí nejen měření kvality života účastníka intervence a jeho blízkých, ale i vývoj kriminální kariéry účastníků. Je však často používán, protože je jednoduše dostupný a jednoduše pochopitelný pro společnost.

Dalším důvodem, proč ukazatel (jakékoli) recidivy nemusí být pozitivně vnímán mezi společenskovědními akademiky, u kterých převažuje levicová a liberální orientace (Inbar and Lammers, 2012; Duarte et al., 2014)¹⁰, je, že takový ukazatel v mnohém odhlíží od osoby pachatele a zabývá se spíše tím, co vnímá jako podstatné společnost. Použití ukazatele recidivy může být vnímáno jako problematické; ještě hůře ale může být hodnocen nebinární ukazatel recidivy, který odhlíží od osoby pachatele a zohledňuje zejména zájmy společnosti, zatímco zájmy pachatele jsou až na druhém místě.

Nedostatečná data a teorie, zvyky a právní vzdělání

Důvodů, proč byl v minulosti běžně upřednostňován binární přístup k měření recidivy a proč je tomu tak dodnes, může být ještě více. Několik možných příčin představuji níže.

1. Nedostatek spolehlivých dat o pachatelích: V roce 1984 Michael Maltz napsal ve své velmi vlivné knize *Recidivism*: „výsledný ukazatel recidivy je binární: úspěch či selhání. ... S daty špatné nebo diskutabilní kvality je bezúčelné snažit se o lepší rozlišování.“ (Maltz, 1984, p. 71). Kvalita a dostupnost dat je dnes výrazně dále, a proto lze usilovat o jiný přístup k měření recidivy, než před více než třiceti lety. Již není nutné používat binární ukazatel recidivy, aby nebyla ohrožena spolehlivost výsledků.
2. Nedostatek výpočetních kapacit: Dříve mohl být problém počítat pro každého pachatele zvlášť frekvenci trestné činnosti, pro každý trestný čin počítat jeho závažnost a následně sečíst tyto hodnoty pro všechny pachatele. Se současným vývojem na úrovni hardwaru a s širokou dostupností statistických programů (např. R, SPSS či Stata) není obtížné spočítat závažnost či frekvenci recidivy pro milióny pachatelů.
3. Nedostatečně rozvinutá teorie měření závažnosti a frekvence trestné činnosti: Stále existuje mnoho otázek nad tím, jak správně nebinárně recidivu měřit (Roeger, 1994; Nagin, Cullen & Jonson, 2009). Ačkoli již probíhá debata o možnostech měření závažnosti trestné činnosti (Francis et al., 2005; Harris, Lockwood & Mengers, 2009; Nagin, Cullen & Jonson, 2009; Weisberg, 2014; Villettaz, Gillieron & Killias, 2015), bez řádné diskuze, shodě na teorii a vypracování základních standardů nelze vhodný indikátor v tomto ohledu stanovit. Právě skutečnost, že se stanoví určité standardy, může vést ke zvýšení kvality výzkumu. Lze to připodobnit ke způsobu, jakým byly v posledních letech stanoveny standardy pro přiřazování členů výzkumné a kontrolní skupiny quasi-experimentální metody vyvažování („propensity score matching“), která je využívána při zjišťování efektivity trestu odnětí svobody. Základní standardy, které by měla používat každá studie, aby bylo možné její výsledky považovat za spolehlivé, byly stanovené v kritickém souhrnu výzkumu (Nagin, Cullen & Jonson, 2009). To pak umožnilo jejich jednodušší a širší využití. Obdobně pouze detailnější (až polopatické) stanovení standardů způsobu měření závažnosti a frekvence recidivy může zaručit kvalitnější výsledky v oblasti nebinární recidivy.

¹⁰ Je otázkou, zda stejné závěry, které popisují západní akademiky, platí i v České republice. Tento argument se tak vztahuje minimálně na diskuzi ve Spojených státech, která je obecně v čele kriminologického výzkumu a určuje směr, kterým se obor vydá.

4. Setrvačnost a konzervatismus akademického prostředí: Jak Michael Maltz zmiňuje v úvodu své knihy (citát je zároveň mottem tohoto článku), výzkumníci často používají určité metody, protože je ostatní dlouho používali (Maltz, 1984, p. 2). V takové chvíli není jednoduché začít používat jiný než binární ukazatel recidivy. I v jiných oblastech, kde byla použita dichotomizace pro stanovení závislé (vysvětlované) proměnné, byly určité ukazatele používány pouze ze setrvačnosti (DeCoster, Iselin & Gallucci, 2009).
5. Nedostatečné právní vzdělání: Minimálně v zemích kontinentální Evropy není zvykem, aby právníci velmi dobře znali a používali společenskovědní metodologii. Studie měřící efektivitu jednotlivých intervencí tak často zpracovávali výzkumníci bez detailního povědomí o fungování práva. Pochopení komplexnosti trestního práva a trestního procesu, popř. navržení operacionalizace závažnosti, je přitom klíčové pro správnou operacionalizaci závažnosti a frekvence trestné činnosti.

Proč měřit recidivu i binárně

Věnoval jsem značný prostor důvodům, proč by se při vyhodnocování efektivitu intervencí recidiva neměla měřit binárně, ale spíše nebinárně, a to s použitím ukazatelů její závažnosti a frekvence. Namísto je ale zopakovat i argumenty, proč by neměl být opuštěn binární ukazatel recidivy. Nejedná se přitom o protimluv: výsledkem určité studie může být závěr učiněný na základě několika různých ukazatelů, přičemž každý vypovídá o něčem nepatrně jiném.

V tomto případě binární ukazatel recidivy naznačuje, jaké procento pachatelů plně upustilo od trestné minulosti (resp. nebylo zatčeno/odsouzeno) ve vyhodnocovaném období; za použití analýzy přežití lze případně ukázat, jak rychle se s postupem času zmenšoval počet těch, kteří žádnou trestnou činnost nespáchali. Tyto údaje jsou důležité pro hodnocení a popis intervence a pro poznání působení intervence na účastníky a měly by se tak měřit i nadále.

Recidiva definovaná závažností a frekvencí páchané trestné činnosti by ale měla zastávat stěžejní místo při hodnocení efektivitu intervencí. Ostatní ukazatele recidivy však mohou pozměnit náhled na účinky intervence a za některých podmínek, kdy by procento recidivujících pachatelů bylo velmi vysoké (byť by se snížila závažnost i frekvence recidivy), by binárně měřená recidiva mohla vést i k odmítnutí intervence, která by se jinak jevila jako efektivní.

Závěr

Kriminální recidiva je mnoha studiemi měřena jako binární ukazatel – tedy účastník intervence buďto spáchal či nespáchal trestný čin. V lepších případech se zohledňuje také frekvence trestné činnosti. Pouze ojediněle je ale recidiva operacionalizována jako součet závažností jednotlivých trestných činů, což ilustruji na zahraničních i českých studiích v úvodu tohoto textu.

V tomto článku jsem se zabýval otázkou, proč je vhodné měřit recidivu nebinárními ukazateli, které berou v potaz závažnost a frekvenci trestné činnosti pachatele. Výhod nebinárního měření recidivy je několik: Většina intervencí cílí na ochranu společnosti, která je lépe reprezentovaná spíše snížením závažnosti a frekvence trestné činnosti než snížením míry recidivujících pachatelů. Nebinární ukazatel recidivy nám umožní měřit inkapacitační funkci vězení, kterou je takřka nemožné analyzovat bez znalostí o frekvenci trestné činnosti; správně spočítat inkapacitační funkci vězení je přitom potřebné zejména při analýze efektivitu trestů. Zahrnutí frekvence a závažnosti recidivy dále umožní lépe rozlišit mezi jednorázovými a chronickými pachateli. Ukazatel měřící frekvenci a závažnost trestné činnosti rovněž lépe odpovídá výsledkům výzkumu o procesu desistence (opouštění kriminální kariéry), kdy pachatelé nepřestávají páchat trestnou činnost naráz, ale postupně. Nebinární ukazatel recidivy zkrátka a jednoduše nabízí barevnější obraz reality než černo-bílý portrét binární recidivy.

I přesto převažují výzkumy používající binární ukazatel recidivy. Důvodem může být, že nebi-

nární ukazatel se zaměřuje hlavně na společnost a minimálně svým opodstatněním odvádí primární pozornost od pachatele. Pouhé snížení závažnosti či frekvence recidivy se tak může zdát jako nedostačující cíl, kterým má být kompletní opuštění kriminální dráhy. Další důvody, proč se nepoužívá nebinární ukazatel recidivy, by se daly shrnout pod efektivní využívání času výzkumníka a jeho prostředků. Operacionalizace závažnosti i frekvence může být totiž nejen náročná a problematická vzhledem k nedostatku teorie, ale v minulosti mohla být i velmi problematická kvůli nedostatku spolehlivých dat či výpočetních kapacit.

Článek nicméně nevybízí k tomu, aby se recidiva nadále měřila pouze nebinárně. Binární měření má své opodstatnění, protože ukazuje na celkový výsledek vyhodnocované intervence. Binárně měřená recidiva by ale neměla být používána jako základní nástroj pro vyhodnocení efektivity intervence – nebinární ukazatel recidivy, který poskytuje informace o závažnosti a frekvenci trestné činnosti by měl být preferován.

JAKUB DRÁPAL je doktorandem na katedře trestního práva Právnické fakultě Univerzity Karlovy a asistentem soudkyně na částečný úvazek na Ústavním soudu ČR.

Literatura

- Binswanger, I. A., Stern, M. F., Deyo, R. A., Heagerty, P. J., Cheadle, A., Elmore, J. G. and Koepsell, T. D. (2007). Release from Prison — A High Risk of Death for Former Inmates. *New England Journal of Medicine*, 356(2), 157–165. doi: 10.1056/NEJMsa064115.
- Bottoms, A. (1990). The Aims of Imprisonment. In *Justice, Guilt and Forgiveness on the Penal System: Occasional Paper no. 18* (pp. 3–36). Edinburgh: Centre for Theology and Public Issues.
- Bottoms, A. E. (2014). Desistance from Crime. In Z. Ashton & Shuker, R. (Eds.), *Forensic Practice in the Community* (pp. 251–273). London: Routledge.
- Bottoms, A. & Shapland, J. (2014). Can Persistent Offenders Acquire Virtue? *Studies in Christian Ethics*, 27(3), 318–333. doi: 10.1177/0953946814530233.
- Crewe, B. & Liebling, A. (2011). Are liberal-humanitarian penal values and practices exceptional? In T. Ugelvik & J. Dullum (Eds.) *Penal Exceptionalism?: Nordic Prison Policy and Practice* (pp. 175–198). London and New York: Routledge.
- DeCoster, J., Iselin, A.-M. R. & Gallucci, M. (2009). A conceptual and empirical examination of justifications for dichotomization. *Psychological Methods*, 14(4), 349–366. doi: 10.1037/a0016956.
- Duarte, J. L., Crawford, J. T., Stern, C., Haidt, J., Jussim, L. & Tetlock, P. E. (2014). Political Diversity Will Improve Social Psychological Science. *Behavioral and Brain Sciences*, 1–54. doi: 10.1017/S0140525X14000430.
- Farrall, S., Bottoms, A. & Shapland, J. (2010). Social structures and desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 7(6), 546–570. doi: 10.1177/1477370810376574.
- Farrington, D. P. & Loeber, R. (2000). Some benefits of dichotomization in psychiatric and criminological research. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 10(2), 100–122. doi: 10.1002/cbm.349.
- Francis, B., Soothill, K., Humphreys, L. & Bezzina, A. C. (2005). *Developing Measures of Severity and Frequency of Reconviction*. Dostupné na: <http://www.maths.lancs.ac.uk/~francisb/seriousnessreport.pdf>.
- Harman, J. J., Smith, V. E. & Egan, L. C. (2007). The Impact of Incarceration On Intimate Relationships. *Criminal Justice and Behavior*, 34(6), 794–815. doi: 10.1177/0093854807299543.

- Harris, P., Lockwood, B. & Mengers, L. (2009). A CJCA white paper: *Defining and measuring recidivism*. Dostupné na: <http://cjca.net/attachments/article/55/CJCA-Recidivism-White-Paper.pdf>.
- Inbar, Y. & Lammers, J. (2012). Political Diversity in Social and Personality Psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 7(5), 496–503. doi: 10.1177/1745691612448792.
- King, R. D., Morgan, R., Martin, J. P. & Thomas, J. E. (1980). *Future of the Prison System*. Farnborough: Gower.
- Lata, J. (2007). *Účel a smysl trestu*. Praha: LexisNexis CZ.
- Loeffler, C. E. (2013). Does imprisonment alter the life course? Evidence from a natural experiment. *Criminology*, 51(1), 137–166. doi: 10.1111/1745-9125.12000.
- Loughran, T. A., Mulvey, E. P., Schubert, C. A., Fagan, J., Piquero, A. R. & Losoya, S. H. (2009). Estimating a dose-response relationship between length of stay and future recidivism in serious juvenile offenders. *Criminology*, 47(3), 699–740. doi: 10.1111/j.1745-9125.2009.00165.x.
- MacCallum, R. C., Zhang, S., Preacher, K. J. & Rucker, D. D. (2002). On the practice of dichotomization of quantitative variables. *Psychological Methods*, 7(1), 19–40. doi: 10.1037/1082-989X.7.1.19.
- Maltz, M. D. (1975). Measures of Effectiveness for Crime Reduction Programs. *Operations Research*, 23(3), 452–474.
- Maltz, M. D. (1984) *Recidivism*. Orlando, FL: Academic Press. Dostupné na: <http://www.uic.edu/depts/lib/forr/pdf/crimjust/recidivism.pdf>.
- Marešová, A., Blatníková, Š., Kotulan, P., Martinková, M., Štěchová, M. & Tamchyna, M. (2011). *Kriminální recidiva a recidivisté*. Praha: IKSP.
- Nagin, D. S., Cullen, F. T. & Jonson, C. L. (2009). Imprisonment and Reoffending. *Crime and Justice*, 38(1), 115–200. doi: 10.1086/599202.
- Novotný, O. (1969). *O trestu a vězeňství*. 2. vydání. Praha: Academia.
- Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C. & Buehler, J. (2003). Scared Straight and Other Juvenile Awareness Programs for Preventing Juvenile Delinquency: A Systematic Review of the Randomized Experimental Evidence. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 589, 41–62. doi: 10.1177/0002716203254693.
- Piquero, A. R., Farrington, D. P. & Blumstein, A. (2003). The Criminal Career Paradigm. *Crime and Justice*, 30, 359–506. doi: 10.1086/652234.
- Piquero, A. R., Farrington, D. P. & Blumstein, A. (2007). *Key issues in criminal career research: New Analyses of the Cambridge Study in Delinquent Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pratt, D., Piper, M., Appleby, L., Webb, R. & Shaw, J. (2006). Suicide in recently released prisoners: a population-based cohort study. *The Lancet*, 368(9530), 119–123. doi: 10.1016/S0140-6736(06)69002-8.
- Roeger, L. S. (1994). The Effectiveness of Criminal Justice Sanctions for Aboriginal Offenders. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 27(3), 264–281. doi: 10.1177/000486589402700304.
- Rozum, J., Tomášek, J., Vlach, J. & Háková, L. (2016). *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Praha: IKSP.
- Scheinost, M., Háková, L., Rozum, J., Tomášek, J. & Vlach, J. (2015). *Trestní sankce – jejich uplatňování, vliv na recidivu a mediální obraz v televizním zpravodajství*. Praha: IKSP. Dostupné na: <http://www.ok.cz/iksp/docs/423.pdf>.

- Schneider, A. L. (1986). Restitution and recidivism rates of juvenile offenders: Results from four experimental studies. *Criminology*, 24(3), 533–552. doi: 10.1111/j.1745-9125.1986.tb00389.x.
- Schnittker, J. & John, A. (2007). Enduring Stigma: The Long-Term Effects of Incarceration on Health. *Journal of Health and Social Behavior*, 48(2), 115–130. doi: 10.1177/002214650704800202.
- Sechrest, L., White, S. O. & Brown, E. D. (1979). *The Rehabilitation of Criminal Offenders: Problems and Prospects*. Washington, D.C.: National Academy of Sciences Press.
- Shapland, J. & Bottoms, A. (2011). Reflections on social values, offending and desistance among young adult recidivists. *Punishment & Society*, 13(3), 256–282. doi: 10.1177/1462474511404334.
- Solnař, V. & Vanduchová, M. (2009). *Systém českého trestního práva: Tresty a ochranná opatření*. Praha: Novatrix.
- Soothill, K., Fitzpatrick, C. & Francis, B. (2009). *Understanding Criminal Careers*. Cullompton: Willan Publishing.
- Stewart, L. M., Henderson, C. J., Hobbs, M. S. T., Ridout, S. C. & Knuiman, M. W. (2004). Risk of death in prisoners after release from jail. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 28(1), 32–36. doi: 10.1111/j.1467-842X.2004.tb00629.x.
- Tomášek, J., Diblíková, S. & Scheinost, M. (2016). *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Praha: IKSP.
- Villettaz, P., Gillieron, G. & Killias, M. (2015). *The Effects on Re-offending of Custodial vs. Non-custodial Sanctions: An Updated Systematic Review of the State of Knowledge*. Dostupné na: <http://www.campbellcollaboration.org/library/the-effects-on-re-offending-of-custodial-vs-non-custodial-sanctions-an-updated-systematic-review-of-the-state-of-knowledge.html>.
- Weisberg, R. (2014). Meanings and Measures of Recidivism. *Southern California Law Review*, 87(3), 785–804.